

Veres Péter pályakezdéséről

Veres Pétertől 1928-ban, a Századunkban jelent meg először írás:¹ ezt – *Számadás*-beli visszaemlékezése szerint² – magánlevélként, nem publikálási céllal küldte el Vámbéry Ruzstemnek, a folyóirat főszerkesztőjének. A szöveget megjelenésekor rövid szerkesztői kommentár vezette be („Változatlanul közöljük. Jellegzetes tartalma minden magyarázatot is feleslegessé teszen.”) – ezek a mondatok, ha részleteiben rekonstruálhatatlanul hagyják is az azokat motiváló attitűdöt, mindenesetre a normák megszegését implikálják, kiemelve Veres önéletrajzi közlések által („falusi paraszt, helyesebben földmunkás-napszámos vagyok”) keretezett írását a lap és a szűkebb kontextusát jelentő vita egyéb közleményei közül, a *kuriozitás* felé tolvaa annak felkínált értelmezési keretét; a vita későbbi megszólalói nem reagáltak Veres szövegére.³ Rendszeresen 1931-től kezdve jelentek meg elbeszélései (elsősorban a Korunkban és a Szociáldemokrata Párt Föld és Szabadság című, „a mezőgazdasági népesség érdekeit védő” lapjában), versei (az imént említett fórumokon túl a Népszavában és A Mi Utunk című, a KMP-hez kötődő, rövid életű debreceni szemlében⁴) és cikkei, tanulmányai, kritikái (a kezdeti években ezek is a Népszavában, a Föld és Szabadságban és A Mi Utunkban) – egyértelműen a baloldali (szociáldemokrata és/vagy kommunista) szubkultúrához tartozó fórumokon tehát. Írói pályafutása első éveiből csupán néhány vele foglalkozó cikket találhatunk – első könyve, az 1936-os évszámmal (de az első kritikákból ítélve talán már az előző év végén) megjelent *Az Alföld parasztsága* azonban radikálisan megváltoztatta szerzője helyzetét: a kötetről megjelent írások száma már az első évben jóval meghaladja a húszat („megjelenése óta állandó beszéd tárgy, nagyobb az irodalma, mint maga a tanulmány” – jegyezte meg Németh László⁵), februárra a „rendőrség államrendészeti osztálya” is felfigyelt rá, és „elkoboztatta [...] a kiadónál található összes példányait”,⁶ októberben pedig egy cikkből, amely egyébként arról szól, hogy következő könyve megjelenéséért két kiadó is „harcol”, arról értesülhetünk, hogy „a könyvkereskedésekben a mű második kiadását is elkapkodták”.⁷

¹ VERES Péter, *A demokrácia „válsága”?*, Századunk, 1928, 96–104. – Életrajzi adatokért lásd BENKÓ Péter, *A magyar népi mozgalom almanachja*, Bp., Deák, 1996, 399 skk.

² VERES Péter, *Számadás*, Bp., Magyar Élet, 1943, 375–376.

³ A tanulmányt és kontextusát ismerteti: LENGYEL András, *Veres Péter pályakezdéséről*, Alföld, 1971/6, 37–44.

⁴ M. PÁSZTOR József, „*Az író beleszól...*”. *Baloldali irodalmi folyóiratok az ellenforradalmi Magyarországon*, Bp., Kossuth, 1980, 92–97.

⁵ NÉMETH László, *Emberék a nemzet alatt*, Tanu, 1936/1–2, 70.

⁶ V. S., *Veszélyezteté-e a közrendet Veres Péter könyve?*, Szabadság, 1936/március 1., 3.

⁷ *Két kiadónállalat harca egy parasztiúriért. Révayék vagy Cserépfalvi adja-e ki Veres Péter önmállomását*, A Hét, 1936/október 7., 5.

Az első könyve megjelenését megelőző időszakban egyedül Féja Géza 1934-es riportja⁸ kísérelt meg portrét alkotni Veresről – ez egyben a legkorábbi róla szóló írás. Veres alakja ebben a szövegben a cikk szerzője által az általános pusztulás („a rengeteg halál”) víziója ellenében felvállalt küldetés egy mozzanataként jelenik meg: a riportter „évek óta” „a magyar vidéket” járja, ahol „az élet biztos erőt” keresi, és egy „csalhatatlan ösztön” segítségével meg is találja.⁹ Mint „üde, erős életdarab” ezúttal épp Veres Péter lép fel, akiről megtudjuk, hogy a riportter korábban találkozott „kiváló” tanulmányával „a magyar agrárkérdés megoldásáról”, majd „verseivel, novelláival, tanulmányaival”, ami a felé forduló figyelem indoklásául szolgálhat – a szöveg azonban e munkák tartalmi kérdéseivel egyáltalán nem foglalkozik: addigi tevékenységének két mondatra, s a *kiváló* minősítésen túl a pusztta tényekre szorítókozó bemutatását követően azonnal áttér életkörülményeinek bemutatására. Ezek pedig – a Féja számára ezekben az években igen fontos – Szabó Páléhoz való hasonlóságuk folytán egy paradigma elemeként tűnnek fel – pontosabban, ahogy az *egyetlen* másik jelenséghez való hasonlíthatóságuk sugallja: egy új paradigma létrehozását teszik lehetővé: „Ott maradt a faluban, akár Szabó Pál, az irodalom nem tudta kiragadni az ősi életközösségből és sorsközösségből. S ez az ő legnagyobb erőssége.” Az *irodalom* szó itt nyilvánvalóan nem elvont fogalmat jelöl elsősorban, nem szövegek ideális összességét csupán, hanem olyan társadalmi-intézményi hatóerőt, amelynek működése a vele érintkezők szociális helyzetét, így például lakóhelyét is befolyásolni képes, e befolyást pedig olyannyira általánosnak mutatja, hogy az jelent igen ritka és így figyelemre méltó eseményt, ha valaki nem kerül annak hatása alá – az utóbbi mondat szerint pedig nem a normál működés, hanem e kivételesség az, ami már önmagában, a művek minéműségétől látszólag függetlenül morális értékkel bír. Ez az alapképlet pedig akkor sem változik meg, amikor a szöveg Veres negatív kivételessége után pozitív szerepét is megfogalmazza: azt, hogy „a föltörekvő parasztság élén” jár ő, „mint a hadseregeket mozdító őrtüzek hajdan”, és hogy így értelmezett fellépése egyenesen a „mai napok legnagyobb eseménye” – hiszen ezt szintén nem korábbi munkáiból olvassa ki, hanem az *arcából*. E háborús metaforát azonban a cikk további fiziognómiai fejtegetései paradoxszá színezik: aktív, forra-

⁸ FÉJA Géza, *Beszélgetés Veres Péter parasztíróval Shawról, Anatole Francreról és a magyar falu nagy kérdéseiről*, Magyarország, 1934/március 8., 5.

⁹ Féja ebben az időszakban született cikkeiben jól láthatóan kettős arcképzés folyik: a pályakezdő szerzők bemutatásával párhuzamosan önmaga „felfedezői” szerepét is visszatérő módon igyekszik hangsúlyozni; megtudhatjuk például, hogy már „embrionális állapotban” olvasta Szabó Pál *Emberekjét* (FÉJA Géza, *A magyar paraszttregény*, Előörs, 1931/január 25., 10.), hogy három parasztíró (Szabó, Sinka, Sértő) „rügybontásánál” is jelen volt (FÉJA Géza, *Falusi pillanatok*, Magyar Írás, 1933/5–6, 288.) stb. E törekvés tudatossága jelzi, hogy a szövegben megszólaló *ént* kritikák, tanulmányok esetében is inkább az identitás megalkotásának eszközeként érdemes kezelni, mint reflektálatlanul azonosnak tekinteni a szöveget jegyző életrajzi személlyel. Féja törekvésének sikerét egyébként visszaigazolják a róla szóló későbbi szövegek, e szerep az arckép lényegi alkotóelemévé vált, lásd pl. „A legnagyobb hatással ő emelt szót annak érdekében, hogy a népi élet mélyvilágából felkerült paraszti tehetségek tárt kapukat találjanak a népi irodalom táborában, az egész magyar irodalomban. E tehetségek felfedezésében és felkarolásában fáradozóknak bizonyult, ügybuzgalmát igazolta, hogy Szabó Pál és Sinka István előtt is ő egyengette az utat.” (POMOGÁTS Béla, *Megbékélt lázadó*, Forrás, 1978/11, 43.)

dalmi konnotációit a nyugalom, az állandóság, az ősiség képzeleteire igyekeznek kicserélni – miközben hasonlatról hasonlatra erősítik a természeti szférával való kapcsolatot, egyre inkább kiszorítva a szöveg olvasójának látóteréből az intellektuális alkotótevékenységet, végképp az alkotó (mitizált) *személyiségét* állítva a középpontba művei helyett: „Ez az ember véglegesen biztos a dolgában, mint a napsütés, a növekvő búza és a vizek folyása.”; majd ezt a helyettesítést hamarosan explicitté is teszi a szöveg: „14 éve kezdett írni, de abbamaradt a dolog, a napszámossors megakadályozta benne. S ezt is egészen nyugodtan mondja, látszik, hogy nem ez a legfontosabb ügye. A legnagyobb műve az volt, hogy a magyar paraszt szelleme hatalmasra nőtt benne, mint az élőfa. Ez a belső erő mosolyog nyugodt tiszta vonásain.” Bármily nehezen racionalizálhatóak is ez utóbbi mondatok állításai, az bizonyosnak látszik, hogy nem az individuális teljesítmény tűnik itt fel értékként, növekedése közben nem változott egyedi jellegzetességgé az említett „szellem” – éppenséggel nem az *eltérés* Veres különlegességének oka, hanem az *azonosságban* létrejövő valamiféle fokozás. Az irodalom és az értelmiségi munka ilyen módon különös zárványnak tűnnek, melyeknek mintha elsősorban az adná jelentőségüket, hogy felhívták a figyelmet Veres azon tulajdonságaira, melyek amúgy inkább az irodalom és az értelmiségi munka opponálásaként látszanak leírhatónak – azokkal az egyenlet megoldása során mintha egyszerűsíteni is lehetne. Az olvasónak ezt a benyomását a cikk középső része, ahol hosszabb egyenes idézetek találhatók Verestől különböző témákról (a világnézet fontosságáról, a színházról, a freudizmusról stb.), gyengíteni látszik – de csak hogy azután a zárlat, és már korábban az amúgy jobbára kommentár nélkül közreadott véleményekhez fűzött néhány közbevetett megjegyzés ismét ehhez a sémához vezessék vissza. Azok ugyanis egyaránt távolítani igyekeznek e megszólalásokat az autonóm, megvitatásra érdemes állítások pozíciójától: ez a hatása annak hangsúlyozásának, hogy mondatainak „személyes élményből fakadó erkölcsi zengése van”; és ez annak is, hogy az utolsó mondatok nyíltan kimondják, tulajdonképpen semmi jelentősége annak, ki-ki mit gondol azokról. Hiszen „akár elfogadjuk Veres Péter gondolatait, akár nem”, a lényeg úgyszemint azokban található – azok voltaképpen üres jelölők csupán, amelyek azonnal, pusztán létükkel továbbutálnak, nem is csupán Veres, hanem a korábban megteremtett kapcsolaton keresztül egyenesen „a magyar paraszt” állapotára. Így válik Veres teljesítménye végképp csak külsőlegességében fontossá a szöveg számára, mint a parasztság intellektuális kapacitását demonstráló példa: „új paraszt született Magyarországon, aki rendszerbe építi gondolatait” – ez a példa pedig már egy közvetlen igénybejelentés alapja lehet: „A magyar paraszt elkészült arra, hogy megkapja megillető részét az életből, a politikai hatalomból és a kultúrából”; az utolsó tagmondatokat („be akar áradni az egész magyar életbe. Kezét nyújtja, egyességet akar velünk.”) olvasva pedig már aligha eldönthető egyértelműen, hogy alanyuk (az „új paraszt”) Verest mint személyt, vagy a magyar parasztot mint osztályt jelöli inkább – ugyanakkor a zárlat által működtetett utaló viszonyt igen problémássá teszi egy korábbi kép: hiszen ha Veres valóban „őrtűz”, ha „élen jár”, elárul-e az ő helyzete *önmagában* bármit a „hadsereg” helyzetéről? A szöveg már a portré műfaji döntésével is kiemeli Verest

társai közül, miközben velük egyként meg is szeretné láttatni, tulajdonképpen tehát egyszerre viszi színre és igyekszik elfedni e tisztázatlan és saját problémamezejében tisztázhatatlan kétértelműséget – ez az ambiguitás látszik Veres első bemutatásának legfontosabb konklúziójának.

A Veresről alkotott kép alakulását ezt követően vitákban követhetjük nyomon; ezek a szövegek ugyancsak mind világosan baloldali kötődésű lapokban jelentek meg. 1935 elején Veres bírálatot publikált a Gondolatban Fejtő Ferenc egy cikkéről, és általában irodalomfelfogásáról, melyet a következő két számban előbb Fejtő válasza, majd Veres viszontválasza követett.¹⁰ Utóbbi méltatlankodó hangvételű megjegyzésekkel kezdődik¹¹ – ezek jelentősége, hogy kiderülhet belőlük: Veres önmaga státuszát és nevelődési történetét már ekkor általánosan hozzáférhető információnak gondolja, hiszen partnerét úgy vádolja meg azzal, hogy reakcióit ezekkel szembeni attitűdjé is motiválta, hogy a vitát elindító cikkben nem találhatunk azt megalapozó, önmagáról szóló közléseket – ezt a riposztot azonban a válasz nem feltétlenül látszott kikényszeríteni. Veres Péter olyan alakként jelenik meg Fejtő cikkében, akivel szemben szükséges megvédeni néhány fontos elvet: egy valamilyen korlátozott értelmű l'art pour l'art-felfogást („l'art pour l'artista vagyok annyiban, hogy szabadságot kívánok a szocialista szellemiség kifejtésére. Ez azonban csak formai kívánság”), a művészi hatás elsődlegességét a politikaival szemben („azt mondom, hogy a műterméknél nem a politikai hatás a fontos, hanem a művészi, amelynek a politikai egyik összetevője lehet”) és a művészi témák korlátozhatatlanságát – ennek érdekében azonban a szöveg tartalmi érveket sorakoztat; egyetlen ad hominem utalása („Veres Péterrel, akinek magatartását és tehetségét nagyrabecsülöm, főképp csak ilyen »hangsúlykülönbségek« választanak el engem”) éppenséggel kifejezetten pozitív – és semmiképpen sem egyértelmű, hogy a „magatartás” szó pontosan mire utal: elvi pozícióira csupán, vagy valóban az autodidaktaságra. Bármilyen tartásunk is tehát plauzibilisnek Fejtő Veresről való tudásával kapcsolatban, szövegszerű nyoma nincs annak, hogy Veres személyiségét a vitában meghatározó tényezőnek tekintette volna, azt a viszontválasz sokkal inkább mintha utólag igyekezne beleírni a Fejtő szövegébe – a „rejtett motiváció” feltételezése persze hermeneutikailag szükségszerűen ambivalens szituációt teremt, amelyben az értelmező aktus sosem horgonyozható le egészen megnyugtató módon a feltárás-beírás spektrum valamely pontjára. Hasonlóan negatív adalékot jelent csupán a po-

¹⁰ VERES Péter, *Irodalom és világnézet*, Gondolat, 1935/2, 171-175. FEJTŐ Ferenc, *Dialektika, hit, l'art pour l'art*, Gondolat, 1935/3, 250-255. VERES Péter, *Egy „autodidakta” válasza*, Gondolat, 1935/4, 318-320. Ebben a dolgozatban a viták részletes tartalmi ismertetése nem célom, csupán a gondolatmenet és elsősorban Veres nyilvános identitásának a recepció általi megalkotása szempontjából jelentős momentumokat emelem ki; mivel pedig nem szándékom a létrejövő reprezentációk „megalapozottságát” megítélni, azokat a „valóságához” hozzámérni, Veres álláspontjának elemzését itt elhagyom. Az első Veres–Fejtő-vita téziseinek összefoglalásáért ld.: AGÁRDI Péter, *Értékrend és kritika*, Gondolat, Budapest, 1982, 312-315.

¹¹ pl. „bosszant továbbá az a – egyébként nem éppen indokolatlan – gyanakvás is, mely »az autodidakta nem tudhatja« elvén nyugszik”

zsonyi *Az ár ellen* cikke,¹² amely Veres egy elejtett megjegyzésére (mely szerint Trockijt idejekorán föbbe kellett volna lőni), hosszas Trockij-apológiával válaszol; Verest csupán állításai és mondatai képviselik, személye nem válik témává. Jóval tanulságosabb Bárdosi Németh János írása:¹³ ez ugyancsak válaszcikk, az irodalomkritikusi pályán kevéssel korábban elindult Veres határozottan elutasító szövegére reagál.¹⁴ Tételmondata szerint „Veres Péter nem jó szolgálatot tesz ennek az irodalmi gondolkodásnak, amikor maga is megnehezíti ezt a tágabb életre való törekvést”, javaslata pedig: „igen jó volna, hogyha az aggódó, szorongó lelkek összebújnának, mint vihar idején a nyáj, és kételkedés helyett megkeresnék azokat az utakat, amelyen elindulhatunk egy emberibb, magyar élet ígérete felé”. E szöveg Veres-reprezentációja olyan figuraként írható le, aki nem képes felismerni, hogy „ez a hit már szinte nem is irodalmi hit”, aki túlzottan a l’art pour l’art foglya marad ahhoz, hogy átlássa, hogy az új irodalom valódi tétje a tömegek számára követelt élet; kritikájában pedig Bárdosi e hit kétségbe vonását látja. Azt ő is elismeri ugyan, hogy formára annyiban szükség van, hogy „a propaganda nivójára” ne sülyedjenek le az alkotások (ami persze nem oly finoman azt is implikálja, hogy Bárdosi még jóval távolabb látja saját művétől ezt a nivót) – a Veres által megtestesített alak mindazonáltal romboló hatásának mutatkozik kifogásaival, aminek oka, hogy túlzott hangsúlyt fektet az irodalom formai oldalára. Veres recepciójának első három fontosabb szövege tehát a kölcsönös ellentétek nyomán azonnal háromszögyszerű alakzatba látszik rendeződni: míg Féjánál a csoport (problematicus) szinekdochéjaként, addig Fejtőnél és Bárdosinál autonóm gondolkodóként tűnik fel; míg Féja számára „örtűznek” látszik, addig Bárdosi számára inkább kerékkötőnek; és míg Fejtő a művészi hatás elsődlegességét kéri rajta számon, addig Bárdosi, épp ellenkezőleg, a társadalmi törekvések fontosságára apellál vele szemben. Ezek az elképzelések egymástól alighanem elszigetelt módon jöttek létre – így még csak néhány pontját és irányvonalát rajzolták ki annak az ellentmondásokkal teli térnek, amelybe Veres első könyve megérkezett.

A kötet megjelenése még egyértelműen a kommunista mozgalom közelében mutatja Veres pozícióját: kiadója az illegális párttal kapcsolatban álló és a rendőrség által is így számon tartott¹⁵ Oravetz István volt, aki Új Harcos című lapja betiltása után alapított kiadót;¹⁶ itt, az Új Magyar Könyvtár című sorozat (egyetlen) darabjaként

¹² LENOROVICS, *A kollektívizmus néhány kérdéséhez*, *Az ár ellen*, 1935. május, 7–14.

¹³ BÁRDOSI NÉMETH János, *Az új magyar irodalom*, Szocializmus, 1935/10, 477–478.

¹⁴ Bárdosi *Zsellérek* című regényéről efféle kitételek olvashatók Veresnél: „minden szempontból csak a szándéknál maradt”, „a fellengzős regényszerűség miatt ennek sincs elhíthető, meggyőző ereje”, „mint regény sem állja meg a helyét, csakúgy, mint ahogy dokumentációnak gyarló”, „nyilvánvaló, hogy szociológiai kultúra nélkül ma már nem lehet társadalmi regényt, avagy éppen harcos parasztregeényt írni”. (VERES Péter, *Parasztregeények*, Szocializmus, 1935/8, 379–381.)

¹⁵ „Az elkobzás elrendelésénél szerinte döntő súllyal esett a latba, hogy a kiadó kommunista” – nyilatkozta például „dr. Tóth Vince rendőrkapitány” (v. s., *Veszélyezteté-e*, i. m.)

¹⁶ SZENES Lajos, *Az Új Harcos megjelenéséről és a Phönix Könyvkiadóról*, *A Könyv*, 1963/7, 13–14.

jelent meg *Az Alföld parasztsága*.¹⁷ A sajtóban a könyvről szóló írásokkal párhuzamosan hamar feltűntek a könyv *fogadtatásáról* szóló írások is: ezek a szövegek már a recepció kiterjedtségére hivatkozva igyekeztek a művet és szerzőjét figyelemre méltóként felmutatni.¹⁸ Ezek segítségével pedig világossá válhat, hogy mű és szerző politikai hovatartozása a kortársi észlelés számára jóval összetettebb kérdés volt, mint azt a megjelenés objektív tényei esetleg sugallhatnák; egyáltalán: hogy nem annyira tényekről beszélhetünk, mint inkább különböző reprezentációk és keretezések küzdelméről, melyben különböző szövegek különböző hipotéziseket igyekeztek „igaz” változatként elfogadtatni. Igen jellemző például Kodolányi János cikke, mely kifejezetten abban látta Veres Péter különlegességét, hogy a politikai spektrum teljes szélességén képes volt elismerést gerjeszteni maga iránt: „A szélsőjobboldali lap magáénak követel, s ugyanígy a szélsőbaloldali is. A polgári sajtó az Írók köszönti benned.” – jelöli ki a szakértáborokat, cikke gondolatmenetében pedig már semmi sem utal arra, hogy a szélsőbaloldal bármilyen szempontból a(z élet)mű kitüntetett kontextusát jelenthetné, az egyike lesz csupán a Veres Péter szimbolikus bekebelezésében érdekelt egyenrangú, rivális csoportoknak – miközben a szöveg kisajátíthatatlanként mutatja be őt, mint aki a magasból nézi a világot, és akinek embersége szétveti a pártok korlátait. A Bajcsy-Zsilinszky-féle Szabadság már többször idézett riportja valamivel ambivalensebb képet festett ugyanebben a témában: itt az elkobzás ténye mutatkozott érthetetlennek az általános kritikai egyetértés miatt. Viszont egyrészt specifikusabbnak tűnt az egyetértés tartalma („úgy a jobb-, mint a baloldali lapok” „minden oldalról fajmagyarként” magasztalták), másrészt ellenpontként megjelent a rendőrkapitány szólama (aki elismerte ugyan, hogy „nagyon tehetséges és kitűnő író, és származásánál fogva fajmagyar”, viszont: „sajnos, annyira megfertőzte a marxista ideológia, hogy ezt nemigen tudja ellensúlyozni az írásaiban gyakran kiütköző faji érzés”). Ez a cikk tehát, bár világosan állást foglalt, lezáratlannak mutatta a vitát, hogy Veres függetlennek tekinthető-e a baloldaltól; közben azonban azt is egyértelművé tette, hogy a menekülőút a faji ideológiákon keresztül vezet, menlevelet pedig „származása” jelenthet: a gondolatmenet alighanem arra a sze-

¹⁷ „Németh László egyenes felszólítására írta meg *Az Alföld parasztságát* a Válasznak, s a munka történetétől az is elválaszthatatlan, hogy börtönben íródott.” (BATA Imre, *Veres Péter alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 26.) A két részlet után megszakadó Válasz-közlés kontextusáról lásd még: SZÉCHENYI Ágnes, „*Szobok és parasztok*”. *Válasz 1934–1938*, Bp., Argumentum, [1997], 95–98. A mű társadalomtudományos megítéléséhez lásd NÉMEDI Dénes klasszikus monográfiáját (*A népi szociográfia, 1930–1938*, Bp., Gondolat, 1985, 191–195.) és BOGNÁR Bulcsu újabb tanulmányát (*A népi szociográfia nemzeti radikalizmusa. Erdei Ferenc, Főja Géza és Veres Péter társadalomszemléletének kapcsolódásairól*, Szociológiai Szemle, 2009/2, 60–78.); Veres művének értékére és mai relevanciájára vonatkozóan mindkét tanulmány igen negatív ítéletet fogalmaz meg: előbbi a vallomásszerűséget, utóbbi az érületi parasztmítizálást látja meghatározó, a tudományosságot felülíró alapelvének.

¹⁸ „a kritika egyhangú elismeréssel fogadta” (v. s., *Veszélyezteté-e*, i. m.); „e sokféle lap sokféle oldalain, sokféle betűvel, címmel és szóval, mind áldozatul esett egy különös varázslónak” (KODOLÁNYI János, *Levél Péterhez*, Magyarország, 1936/március 8., 15.); „Veres Péter országos sikerei” (NAGY Tibor, *Veres Péter és faluja*, Szabadság, 1936/július 19., 2.); „Különösen nagy érdeklődést keltett *Az Alföld parasztsága* című munkája, amelyről az egész magyar sajtó hasábos kritikákban emlékezett meg” (*Két kiadványvallalat...*, i. m.)

mantikai jellegű zavarra építkezett, melyet a „kommunistának” a „zsidóval” való népszerű azonosítása táplált.

A könyv fogadtatásának kezdeti szakasza viszont ettől lényegesen eltérő képet mutatott: az első kritikák többsége számára – aligha egészen függetlenül attól, hogy ezek közül több olyan lapban jelent meg, mely szerzőként is foglalkoztatta – még evidenciának számított, hogy Veres „marxista” és „szocialista” „elvtárs”;¹⁹ bár a „baloldal” persze nem feltétlenül jelentett egynemű politikai tartományt és stílust: több cikk éppenséggel mint szimpatikus baloldali jelenséget állította szembe őt a kevésbé tetszetősékekkel.²⁰ Ám valóban a kezdetektől megfigyelhetők alternatív pozícionálási elképzelések is. Nyilvánvalóan más irányt jelentettek azok a kísérletek, melyek semlegesnek, a politikai tényezőktől tökéletesen függetlennek tételezték – arra hivatkozva, hogy mint résztvevő megfigyelő Veres magát a (nem-ideologikus) „valóságot” lehetett képes megörökíteni. Így érvelt a Kelet Népe egyik első számának kritikája és egy Márai-publicisztika is, igen különböző kiindulópontokról jutván igen hasonló eredményre: előbbi szerzője, aki magát is egykori napszámosként jellemzi, a külső szempontú leírásokkal szemben értékeli fel az élettapasztalatból fakadó illetékességet (majd, ítélete érvényességét egyszerre illusztrálva és kikezdve, rögtön korrigálандónak is ítéli a könyv némely állítását *saját* bennfentességére hivatkozva);²¹ Márai viszont kifejezetten távoli perspektíváját hangsúlyozza, amikor az irodalmi hagyomány valóságmegjelenítő képességének problematikuságát is sugallva arról beszél, hogy a kötet révén végre a konvenciók általi közvetítettséget megkerülve, közvetlenül válhat megpillanthatóvá egy „egészen új, ismeretlen emberfajta”.²²

Valamelyest a Szabadság kritikusanak logikája is hasonlít ehhez – ám míg Veres könyve itt is a politikai index nélküli lényeglátás példajaként jelenik meg, addig az ellentétül megalkotott, az elfogult ábrázolásmódot reprezentáló kategóriát már

¹⁹ „marxista szemüvegen nézi [...] tárgyát [...] számunkra külön büszkeség, hogy aki megírta, az szocialista” (TAKÁCS József, *Az Alföld parasztsága*, Népszava, 1935. december 21., 5.); „történetlenül marxista a vonalvezetése, anélkül, hogy csak egy szót is szólna a marxizmusról” (DARVAS József, *Az Alföld parasztsága*, Világirodalmi Szemle, 1936/1, 15–16.); „Veres [...], ki nemcsak paraszt, de szocialista” (HARASZTI Sándor, *A paraszt apológiája*, Válasz, 1936, 112–115.); „Veres Péter elvtársat nem kell itt bemutatni. [...] A szocialista gondolat őt is megihlette, s az Eszme nagy emberformáló ereje volt az, amely őt a további tanulásra ösztönözte.” (*Könyv az alföldi parasztságról*, Föld és Szabadság 1936/1, 2.)

²⁰ „marxista irodalmunk [...] kitemelt egy sajtóságos zsargont [...] Veres Péter könyve ebben az irányban is óriási haladást jelent. Ízes, szép magyar nyelven megírt írás” (DARVAS József, *Az Alföld parasztsága*, i. m.); „Marxista ő, de nem állítható egysorba az ún. szakszervezeti munkáshaddal, a népgyűlések véresszájú és dogmatikus egyedével.” (BOTH Lajos, *A gyökér panasza*, Debreceni Független Újság, 1936. január 5., 8.) – Ezt a lapot Püski Levente alapvetően „polgári baloldali” szellemiségűként jellemzi. (PÜSKI Levente, *Két választási kampány és a helyi sajtó a két világháború közötti Debrecenben*, Médiakutató, 2010/4, 65–76.)

²¹ „jobb- és baloldali írónknál egyaránt divatban vannak most a Falu, a parasztok [...] már az volt a helyzet, hogy a sok bába közt halálba pusztul a gyermek. A Veres Péter könyve eléggé tiszta helyzetet teremt a bába tanácskozásban.” „Nem tanulmány, falujárások összegyűjtöttség eredménye”. (ó, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Kelet Népe, 1935/3, 61–62.)

²² „nem hasonlít a magyar irodalom szokvány-parasztjára [...] nem látja mithikus lénynek a parasztot” „Nem politizál: megállapít. [...] amit Veres mond, az az igazság. Nem elfogult. Nem részrehajló”. (MÁRAI Sándor, *Műsoron kívül*, Az Újság, 1936. február 8., 5.)

nem csupán *általában* az ideologikushoz, hanem elsősorban egy partikuláris pozícióhoz kapcsolja; a gesztus tehát, amellyel Veres teljesítményét értéként mutatja fel, így egyben a baloldaltól való elválasztását, annak eredményei közül való kiemelését is jelenti.²³ A Társadalomtudomány kritikájának is az elválasztás a legfontosabb gesztusa, ám az jóval nyíltabb stratégiát alkalmaz: a szociáldemokrácia itt egyértelműen mint megrontó erő tűnik fel, Veres értékét pedig az látszik bizonyítani a szerző számára, hogy bár kapcsolatba került vele, összességében sikerült annak ellenállnia;²⁴ és tulajdonképpen ezen séma kidolgozottabb változatának tekinthető Oláh György publicisztikája is,²⁵ melyre egy későbbi cikk mint a „magyar fasizmus” igénybejelentésére hivatkozott.²⁶ Oláh cikke is nyíltan tárgyalja a marxista érintettséget, melyet „kerítőháló”-allegóriájára építkezve visz színre: a baloldaliság Vereshez képest külsődleges erőként jelenik meg, amely eszmeileg valamiképpen foglyul ejti őt (a szöveg szövésválasztásai kevés jóhiszeműséget implikálnak a „halászok” részéről), *Az Alföld parasztsága* pedig a szabadulás pillanatát jelentette ebben a dramaturgiában. Oláh is a megőrzött belső függetlenség felmutatásának gesztusát vélte észrevenni a könyvben: „csak úgy sugárzik a faji gondolat, a faji magasabbrendűség gögje” belőle, ez pedig olyan erő, mely semlegesíteni képes nevelődését „a pesti marxisták és Vámbéryék tudományán”. A szöveg úgy ítélte el ezen eszmék nyomait a műben, hogy egyúttal jelentéktelen körülménnyé, afféle felszíni szennyeződéssé minősíti vissza őket. Így Verest magát mégis pozitívan értékelhette: a mondanivaló fontosságának leértékelését ezúttal is a személyiség radikális felértékelése ellensúlyozza – amit (s főleg: ahogy) leír, azért hagyható könnyen figyelmen kívül, mert jelentősége sokkal inkább abban áll, hogy az „Alföld igazi fiát”, „a faji típusnak egyik új, igazi küldöttjét” lehetséges benne megpillantani. És ezt az elvet illusztrálja a szöveg szimbolikus topográfiaja is abban a rációt valamelyest felfüggesztő jelenetben, melyből kiderül: ha Veres úgy is fogalmaz, mint egy „lipótvárosi intellektuel”, az olvasó „egyszerre” mégis úgy érzi, mintha „künn a Hortobágy szélén” beszélgetne egy „pásztorivadékkal”. Az ellentétet a könyv városellenességének hangsúlyozásával igyekszik táplálni és kiélesíteni Oláh cikke. Ezt Németh László ugyancsak még az év elején megjelent kritikájával összevetve azonban jól megmutatkozik e konstrukciók esetlegessége és retorikussága: Németh ugyanezeket az összetevőket véli felfedezni a műben, hogy azokat azután alapjaiban eltérő képletbe rendezze össze. Számára Veres marxizmusa, illetve „rideg paraszti” felfogása és ezen alapuló „erős faji elfogultsága” nem antagonisztikus, egymástól szükségszerűen idegen, választásra felhívó

²³ „tanulmánya mentes a baloldali és általában a napisajtóban meghonosodott szociális riportázs minden felületességétől és veszedelmes filmszerűségétől, mindig a lényegét látja a végső okig visszavezetve.” (Dr. FÁBIÁN Dániel, *Az Alföld parasztsága*, Szabadság, 1936. január 12., 8.)

²⁴ „Erős egyéniségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az autodidaxisnak a szociáldemokrácián keresztül vezető iskolája sem tudta ösztönös fajszeretetében meggyengíteni s egyéni társadalomszemléletében megingatni.” (SZOMBATFALVY György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Társadalomtudomány, 1937/1–2, 118–119.)

²⁵ OLÁH György, *Egy el nem csábított paraszt*, Új Magyarország, 1936. február 23., 3.

²⁶ JESZENSZKY Erik [Molnár Erik álneve], *Az Alföld parasztsága*, Korunk, 1936/4, 364–366.

erőknek látszanak, hanem közeli rokonoknak, melyek egymást erősítik, sőt determinálják. Így éppen ezen ideológiai harmónia okán lehet szerinte Veres „az első magyar marxista [...] akiben magyarság és marxizmus nem véletlenül lityegnek egymás mellett, hanem szervesen összeforrva.”; és így ítélné *egyetlen* gesztussal ijesztőnek e két világnézetet.²⁷ Egy további kombináció szerint pedig – mely tulajdonképpen Oláh viszonytetelezését ismétli meg, ám ellentétes előjelekkel – „a paraszti elfogultság s konvenció” lesz az, ami miatt Veres helyenként „a rosszhírű utópizmus bűnébe esik, feledvén szocializmusát”.²⁸

Egészen azonban az utóbbi kritikák sem vonják meg bizalmukat a könyvtől, s főleg nem szerzőjétől,²⁹ ahogy voltaképpen az eddig idézett szövegek egyike sem: ideológiai manőverek mindegyik esetben Veres és műve elfogad(tat)ását alapozzák meg – feltételekkel vagy anélkül, részben vagy egészében. Így, ha az „egyhangú elismerést” emlegető cikkek természetesen elmosás is a különböző mértékben lelkes, vagy ambivalens írások közötti különbségeket, és ha ezek a cikkek szintén részei is annak a játéknak, melynek résztvevői a különböző szerzők nyilvános identitását, azon keresztül pedig szimbolikus tőkájük mennyiségét igyekeznek befolyásolni – ezért tehát esetükben is érdekesebbnek látszhat a szerzői státusz emelésére-stabilizálására irányuló szándékkal is számolni a pusztá, semleges tényközlés helyett – az megállapítható, hogy tényközlő funkciójukban jobbra helytállónak tűnhetnek: *Az Alföld parasztsága* fogadtatásában valóban elvétve találhatunk csupán konklúziójában kifejezetten negatív kritikát, vagy akár csak olyat, mint a Katolikus Szemléé, mely úgy zárkózik el tőle, hogy nem is tekinti arra érdemesnek, hogy kifejtett véleményét alkosson róla.³⁰ A kevés igazán radikálisan elutasító írás viszont, a Munkáé, a Korunké és a Gondolaté, ugyanazon tendencia részének látszanak: Tamási György meghiúsult kísérletnek ítéli a művet, majd idealizáló hajlamát, a magyar „fajról” alkotott „különös elképzeléseit”, antiszemitizmusát, kultúrellelenségét érintve eljut progresszivitásának és tudományosságának totális kétségbevonásáig;³¹ Jeszenszky

²⁷ „faji elfogultságában megerősítette őt az osztályharc becsülettel kijárt marxi iskolája. [...] Veres Péterben készült el először ez az öntvény s talán ép annak a titkos rokonságnak az alapján, mely rideg parasztság és kátémarxizmus, vagy mondjuk: sztálinizmus közt fölfedezhető.” (NÉMETH László, *Emberék a nemzet alatt*, Tanu, 1936/1–2, 66–73.)

²⁸ HARASZTI Sándor, *A paraszti apológiája*, i. m.

²⁹ Németh: „a nagy erkölcs a lenyűgöző benne”; Haraszi: „biztosan remélhetjük, hogy a tények logikája a progresszív elemek győzelmét hozza meg”.

³⁰ „okát szerzőnk a jelenlegi állapotokban véli megadni. Könyve itt az autodidakták síkos terepére, azaz a politikai és világnézetű mezőkre téved. Úgy érezzük, ide már nem érdemes követnünk.” (KARL János, *A magyar paraszti-társadalom rajza*, Katolikus Szemle, 1936/12, 771–774.)

³¹ „Meg akarta ismertetni, hogy miért olyan az alföldi parasztság, amilyen. Ez a szándéka meghiúsult. [...] Egész írásán bizonyos idealizáló törekvés vonul végig. Felállít egy zsinórmértéket [...] s ennek a típusnak a természetrajzát igyekszik bemutatni. Ilyen típus azonban nincs, ezt Veres Péter is elismeri. [...] a társadalomkutatót mint a valóságban nem létező jelenség, nem érdekelheti. Ezért nincs ennek a rajznak gyakorlati haszna.” „A magyar »fajról« különös elképzelései vannak.” „Soha nem beszél a parasztság rossz tulajdonságairól, mintha ilyenek nem is volnának.” „Hiányzik itt még az író határozott és töretlen állásfoglalása, biztos vonalvezetése is, amellyel legalább igazolta volna, hogy uralkodik anyagán. Kultúrellelensége, antiszemitizmusa, bizonyos faji kiválóságok túlzott hangsúlyozása, a kapi-

Erik cikke a könyvnek az egységes, ám más tájegységektől lényegében eltérő alföldi parasztságról alkotott vízióját mutatja be fasisztoid eretnekségként;³² Szentmiklós Lajosé pedig szintén a parasztság osztálytagozódásának eltagadását és a városi munkásság vezető szerepének el nem ismerését kéri számon, és ítéli ezek miatt félrevezető „parasztideológiának” Veres álláspontját.³³ Ez utóbbi volt az egyetlen kritika, melyre Veres nyilvánosan válaszolt is (a korábbi vitájának is teret adó Gondolatban), Szentmiklós viszontválasza azonban, lehetetlennek mutatva a kompromisszumot, lényegében csupán elismételte korábbi tételeit.³⁴ E szövegeket leszámítva azonban nemigen merészkedett el addig senki, hogy megtagadja Veres teljesítményétől az értéket. Az elfogadás akarása különösen szembeötlő lehet a Széchenyista Ifjúság kritikáját olvasva, melynek gondolatmenete egyébként a már többször látott sémát követi: a kárhóztos ideológiai ráakódást elválasztja a közvetlen tapasztalat nem-ideologikus alaprétégtől,³⁵ ezután azonban azt állapítja meg, hogy előbbi maga

talizmus helyett a kapitalisták szidása, mindenesetre olyan tényezők, melyek egy haladó beállítottságú és tudományos igényképességekkel fellepő munkánál legalábbis kissé szokatlanok.” (TAMÁSSI György, *Az alföldi parasztsága*, Munka 1936/47, 1436–1438.)

³² „Teljesen így van mindez? Semmi esetre sem. Veres Péter abba a nyilvánvaló hibába esik, hogy egyrészt a dolgozó magyar parasztság egységében adott ellentéteket, az alföldi és a dunántúli parasztság ellentéteit, az egység rovására túlságosan kiélezi. Másrészt pedig az alföldi dolgozó parasztság belső ellentéteit egysége javára túlságosan letompítja. [...] milyen szocializmus az, amely a középparasztot és a földmunkást egybefogó »paraszti osztályöntudat« kialakulásától várja a parasztság felszabadulását? Mindenesetre olyan szocializmus, amelynek hirdetőjében a magyar fasizmus sajtóorgánuma is »az Alföld igazi fiát«, a magyar »faji típusnak egyik új, igazi küldöttjét« ünnepelheti. S ha más nem, ez gondolkodóba ejtheti Veres Pétert, akiről tudjuk, hogy megtagad minden közösséget a fasizmussal.” (JESZENSZKY Erik, *Az Alföldi parasztsága*, i. m.)

³³ „a parasztság saját öntudatának kifejlődésében hisz, amikor a parasztságnak nincsen sajátlagos osztályhelyzete; a parasztság önálló osztálycselekvésében bíz, amikor a parasztság, gazdasági létfeltételénél fogva, csak támogathatja a történetileg cselekvő osztályokat” „Az értelmiség [...] csak akkor fog jó úton járni, ha nem fogad el kritikátlanul »parasztideológiákat«, hanem a társadalmi tények tudományos elemzése alapján a parasztságot a városi munkásságon át, ennek álláspontjáról igyekszik megközelíteni.” (SZENTMIKLÓS Lajos, *Parasztság és értelmiség*, Gondolat, 1936/8, 477–481.) [Ezt az álnevet szintén Molnár Erik használta, így e két utóbbi cikk empirikus szerzője alighanem megegyezik.]

³⁴ Veres válaszában a személye iránti gyanakvásnak tulajdonította az elutasítást („hogy én mint paraszt szükségképpen parasztvezéri szerepre s ehhez megfelelő ideológiára törekszem”) – amit amúgy az eredeti cikkben nemigen látszik alátámasztani semmi –, és arról igyekezett meggyőzni ellenfelét, hogy „a szegényparasztság kérdése” „a magyar társadalom archimedesi pontja”. (VERES Péter, *Megjegyzések egy megjegyzéshez*, Gondolat, 1936/9–10, 545–547. A viszontválasz: SZENTMIKLÓS Lajos, *Válasz Veres Péternek*, Gondolat, 1936/9–10, 547–548.)

³⁵ „egyes helyeken bizony bántón éktelenkedik a társadalomról még régebben »elraktározott« és ma is vallott felfogáskülönbözete. Kiegyensúlyozza ezt az a körülmény, és dicséretesnek lehet mondani, hogy paraszti volta mellett az írásnak is és a megfigyelésnek különös képességével bír, mint közülük való biztos érzéssel látja és érzékelteti a valószerűbb helyzetet.” (HERMANN Károly, *Veres Péter: Az Alföldi parasztsága*, Széchenyista Ifjúság, 1936/5–6, 14.) A folyóiratot kiadó Széchenyi Szövetség az agrárkérdések iránt érdeklődő antiliberális-antimarxista értelmiségiek 1905-ben alapított szervezete volt, melynek kezdeti társadalomkritikus szemlélete a harmincas évekre már (ultra)konzervatív irányba toldott el. (BARTHA Ákos, *A Sárospataki Református Főiskola faluszemináriuma (1931–1951) és előzményei* [doktori értekezés], DE-BTK, kézirat, 37–38 = <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/129797/6/ertekezes-t.pdf> [2014. 12. 04.]

alá gyűrte az utóbbit, „akarátán kívül saját magát és felfogását rajzolta meg” – hogy azután a zárlat az előzőekből kevésbé következő módon mégis az afirmáció hangján szólaljon meg: „A könyv értéke a paraszti irodalomnak”. *Az Alföld parasztsága* fogadtatása tehát valóban a politikai-ideológiai spektrum legkülönbözőbb pontjairól mutatja hozzáférhetőnek a művet: vagyis megállapítható, hogy a különböző pozíciókat elfoglaló aktorok legtöbbször minden látszat szerint érdekelt volt a Veres teljesítményének értékében való hit „termelésében”;³⁶ ennek ellenkezőjét ekkor kizárólag azok intencionálták egyértelműen, akik *Az Alföld parasztságát* a jobboldal felé való közeledés dokumentumaként olvasták, és ezt helytelenítették – e kötet recepciójában azonban még e közeledés is nyitott vita tárgyaként jelent meg: Bálint György például szintén észlelte a problémát, ám egyúttal jelentékteleníteni is igyekezett azt, amikor csupán a „határozott megoldási javaslatok” hiányának tudta be, hogy a „minden parasztértéket” megnyerni igyekvő magyar fasiszták örömmel fogadhatták a könyvet, s a kérdést Veres egy visszautasító tartalmú írására hivatkozva megnyugtatóan lezártak is ítélte.³⁷

Az egymást kölcsönösen kizáró-relativizáló értelmezési kísérletek kórusa az értéktételezés dimenzióját tekintve – némileg paradox módon – szinte tökéletes harmóniában olvadhatott tehát össze, Veres pedig ennél fogva számottevő szimbolikus tőkét halmozhatott fel, amit, mint láttuk, csak fokozott a politikai mező erősen megosztottként való percepciója: e háttér előtt a siker különleges teljesítménynek mutatkozott, ami tovább emelte súlyát. Ezt a változást pedig a mező szereplői is értékelték, ami Veres valós lehetőségeinek terét is kiszélesítette:

még régebben megírta önvallomásait, melyet annak idején Cserépfalvi Imre könyvkiadónak ajánlott fel. Ez még *Az Alföld parasztsága* megjelenése előtt történt, tehát érthető, hogy Cserépfalviék visszaküldték a kéziratot Veresnek azzal, hogy a mű megjelentetésére nem vállalkozhatnak. *Az Alföld parasztsága* megjelenése után azonban már megváltozott a helyzet Veres körül. Kéziratot kértek az írótól a lapok, a kiadók, tehát a paraszt sorból származó szerző úgy érezte, hogy elérkezett az idő az önvallomások értékesítésére. [...] egy eszten-dővel ezelőtt, Veres beérkezése előtt csatáztak volna-e a kiadók az önvallomás körül?

³⁶ Vö. „A műalkotás értékének termelői nem a művészek, hanem a termelési mező mint hituniverzum, amely *fétis* formájában állítja elő a műalkotás értékét, a művész teremtő hatalmába vetett hit előállításával. Mivel a műalkotás mint szimbolikus tárgy csak akkor létezik, ha ismerik és elismerik, vagyis társadalmilag műalkotásként intézményesítik azok a nézők, akik fel vannak ruházva azzal az esztétikai hangoltsággal és kompetenciával, amely szükséges a műalkotás megismeréséhez és elismeréséhez, ezért a művek tudományának tárgyát nem csupán a mű materiális előállítása alkotja, hanem a mű értékének termelése is, vagy ami végső soron ugyanaz, a mű értékébe vetett hit előállítása. [...] csak úgy alapozható meg a műalkotások valódi tudománya, ha elszakadunk az *illusiótól*, és felfüggesztjük azt a cinkos és bűnrészes viszonyt, amely minden művelt embert arra késztet, hogy a kulturális játékot tárgyi formában konstituálja, ám nem felejtve el, hogy ez az *illusio* része annak a valóságnak magának, amelynek megértését el kell végeznünk, és hogy bele kell foglalnunk a valóság megértéséhez alkotott modellünkbe, ahogy mindazt is, amely belejátszik létrehozásába és fenntartásába, mint például a kritikai beszéd-módok, amelyek nagyon is közreműködnek a műalkotások értékének kitermelésébe, amelyet látszólag csak feljegyeznek.” (Pierre BOURDIEU, *A művészet szabályai. Az irodalmi mező genezise és struktúrája*, ford. SEREGI Tamás, Bp., Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013, 251–252.)

³⁷ BÁLINT György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Gondolat, 1936/2, 153.

– és e cikk alapján még a szimbolikus tőke gazdaságivá konvertálódása is megfigyelhető.³⁸

Az Alföld parasztsága olvasójának – kezdte kritikáját Ignotus Pál – „először azon a fényképen akad meg a szeme, amely szerzőjének csontos, élesrajzú arcát ábrázolja. Mellette egy rövid életrajz, mely beillik kordokumentumnak és egy rémregény szárazhangú tartalmi kivonatának egyaránt.”³⁹ A könyv belső borítójára nyomtatott kép és szöveg jelentősége valóban nehezen túlbecsülhető, hiszen azok a szerző nyilvános identitásának tekintetében kifejezetten erős értelmezési ajánlatot tettek minden befogadó számára hozzáférhetővé. A rövid bemutatásban Veres születési adatainak ismertetése is csak a második mondatban kerülhetett sorra – azt megelőzte a jelenbeli státuszának leírására tett kísérlet: „Vérbeli paraszt író, ma is mint egyszerű földmunkás keresi a kenyerét.”; majd élettörténetének vázlatos ismertetése után ennek részletesebb kifejtése következett:

Teljesen vagyontalan, részint kisgazdáknál dolgozik vagy saját maga bérel pár hold földet, részint baromfi- és jószágtartással keresi a mindennapi kenyerét. Írni már gyermekkorában szeretett volna, de nem jutott hozzá. Ellenben mindent elolvasott, újságokat, ponyvát, komoly irodalmat és tudományos műveket, ahogy a kezébe kerültek. Irodalmi tevékenységét 1928-ban kezdte.

Azt a befogadói tudásmennyiséggel kapcsolatos bizonytalanságot tehát, amellyel a korábbi cikkek esetében még számolni lehetett, a kiadó – hallgatólagosan az író szociális státuszát és biográfiai háttérét releváns információkként elgondoló szerzőségfelfogás mellett elköteleződve – felszámolta; gesztusa pedig a kontextust is számba vevő interpretáció feladatát implikálta, amire azonban maga nem tett kísérletet: a kis fülszöveg a műről magáról egyáltalán nem tett állításokat; a kötetről szóló írások viszont nemigen bizonyultak képesnek kivonni magukat e feladat alól.

Hogy azonban ez nem volt egészen magától értetődő reakció, hogy szerzőnek és műnek a kötet által sugallt viszonyrendszere semmiképpen sem tekinthető alternatívák nélküli, vagy ideológiailag semleges koncepciónak, azt legjobban talán Ignotus Pál imént idézett cikke mutatja, melyben éppen a paratextusnak az értelmezés irányát befolyásolni képes erejével kapcsolatos reflexiók képezik a vezérfonalat, retorikája pedig visszatérően a lelkifurdalásával küzdő kritikust állítja színre, központi dilemmájának aporetikus jellegét sugallva. A kritikus eszmei kiindulópontjaként a „gondolat és művészet” autonomista felfogását rekonstruálhatjuk, amely szerint egy mű értéke önelégletes tény, a külsődleges tényezők előtérbe tolása pedig alapvetően az

³⁸ „A Cserépfalvi vállalat arról értesítette a szerzőt, hogy a könyvet készséggel kiadják, szerzői honoráriumként minden eladott példány után nyolc százalékot fizetnek, és erre folyósítanak 300 pengő előleget. [...] A Révay könyvkiadó részvénytársaság küldötte Veres Péternek a táviratot. [...] értesültek róla, hogy megírta önvallomásait. Készségesen vállalkoznak ennek a kiadására. Szerzői honoráriumként hajlandók fizetni tíz százalékot minden eladott könyv után, erre pedig folyósítanak négyszáz pengő előleget. A sürgöny kézhezvétele után Veres Péter azonnal felutazott a fővárosba. Minthogy Révayék ajánlata előnyösebb volt, az író ezt akarta elfogadni” (*Két kiadóvállalat...*, i. m.)

³⁹ IGNOTUS Pál, *Az Alföld parasztsága*, Cobden, 1936/2–3, 91–92.

önértéket illegitim eszközökkel felülírni igyekvő manipuláció.⁴⁰ A kritika dinamikáját pedig az biztosítja, hogy ez az értelmezési keret a Veressel való találkozás nyomán elbizonytalanodik, felszámolásra azonban nem kerül. Jól látható ez abból, ahogyan a szöveg szabadkozásba torkollik, miután elismételte a Veresről megtudható információkat: „magam is szemrehányást teszek magamnak, amikor az olyan kiváló szellemi és írói személyiségről szólván, mint Veres Péter, minduntalan emberi és társadalmi vonatkozásaira terelődik a figyelmem” – a szöveg erős gesztusokkal alkotja meg a meghasonlott kritikus szólását, aki bár jelzi, hogy saját koordinátarendszerében az effajta figyelem minőségbeli defektust implikál, amit nyilvánvalóan és éppen Veres érdekében szeretne elkerülni, Veresnek a „legszegényebb, legelhagyatottabb és elhanyagoltabb réteg”-hez tartozását túl erős ténynek érzi ahhoz, hogy azt ignorálhassa, és képes legyen rászánni magát, hogy elvei értelmében csak a szöveggel foglalkozzon. És világosan látszik ez a feszültség a szöveg konklúziójában is, ahol az autonomista fogalomhasználatot látszólag megtartva az „irodalom”, sőt „a szónak akár legtisztultabb értelmében vett szellemi jelenség” képviseli a pozitív kritikai pólust, amit azonban ez alá besorol, az már a műnek és a szerzői figurának szétválaszthatatlan egysége – tulajdonképpen tehát egyfajta performansz értelmében vett műalkotás (és egyáltalán nem: tudomány), amelyet azután az „irodalom” (ad hoc) újradefiniálásával próbál visszailleszteni saját kategóriarendszerébe.⁴¹

Az értéket itt tehát e két tényező, mű és szerző *harmóniája* biztosítja: így Veres teljesítménye elkülönül azoktól az esetektől is, amikor csak az előbbi,⁴² és – jóval hangsúlyosabban – azoktól is, amikor csak az utóbbi⁴³ jelenti a fedezetet. A cikk gondolatmenetét – és ez *Az Alföld parasztsága* fogadtatásában általában is fontos körülménynek mutatkozik – alapvetően látszik meghatározni, hogy Veres olyan háttér előtt tűnt fel, amelynek a „parasztkodás” már evidenciaként érzékelt tényezőjének tűnt: ezzel az önformálási és önérvényesítési stratégiával áll itt kontrasztban és értékelődik fel Veres „komolysága”, illetve hogy vállalja „osztályosainak sorsát és

⁴⁰ „nem szoktam rajongani az irodalom autodidaktáiért, és kivált nem érzem műveltségünk nyereségének, sőt a szociális haladás vívmányának sem, ha a gondolat és művészet élete átváltozik belhoni exota-piacca, melyen minden árusnak annál nagyobb a becsülete, minél regényesebb a lokálkolorit már a sapkáján és a kabátján is. Érdekes szociológiai jelenségnek lenni az irodalomban többnyire inkább értékpótlék, mint értéktöbblet.” (Uo.)

⁴¹ „De vajon nem irodalom-e, vajon nem a szónak akár legtisztultabb értelmében vett szellemi jelenség-e az is, ha valaki, bár megmaradván parasztnak, s teljes hittel, lélekkel, testtel vállalván osztályosainak sorsát és életigényeit – mégis minden lokálkoloritos kacérság, minden regényes és sejtelmes »népi« felkínálkozás nélkül tud magának helyet követelni a gondolatok és betűk köztársaságában? Ami igazán nagy, az irodalommmá válik, mondja Renan.” (Uo.)

⁴² „könyvében lehetnek tudományos egyoldalúságok, de nincsenek írói tévedések, mert minden szóért egész ember felel, minden spekulatív elgondolásért egész ember állt helyt, adattal és logikával, szorgalommal és ábrázoló erővel, s a pofonok, rúgások, nélkülözések és halálveszélyek zuhatagában fensőségessé edzett lélek minden szenvedésével.” (Uo.)

⁴³ „Bocsássa meg Veres Péter, ha ma, amikor a parasztkodás az úrhatnám arrivizmusnak és törleszkedésnek legkedveltebb, mert legkényelmesebb módszerei közé tartozik, őbenne jelentékeny írói és társadalom-ábrázoló érdemein túl megcsodáljuk azt az emberi nagyságot is, hogy egyszerre tud paraszt és nem-paraszt lenni mindabban, amiben ez kényelmetlen.” (Uo.)

életigényeit”. Az utóbbira, az életforma változatlanására való hivatkozással már Féja korai cikkében is találkoztunk – a „rövid életrajz” pedig általánossá tette a konfrontációt e problémával; az ennek nyomán születő írásokban rendre az irodalom intézményi-szociológiai aspektusa került az előtérbe. Bálint György kritikája röviden fel is vázolja a probléma történetét: hogy a „szellemiekben kiváló” munkások vagy parasztok korábban „a szellemi élettel együtt beléptek a polgári osztályba is”, onnantól pedig már csak két forgatókönyvet követhettek, az asszimilációét vagy a disszimilációét, vagyis polgárok vagy „őstehetségek” lehettek – Veres különlegessége pedig az, hogy megtalálta a harmadik lehetőséget: hogy „a kultúrát nem tekinti ugródeszkának a felsőbb osztály felé”, s így kikerüli ezt a dilemmát is.⁴⁴ De a Szabadság portrécikkéből is az derül ki az írósról, hogy mint viszonylag magas osztálytárust implikáló *foglalkozást* képzeltek el, az irodalmat pedig mint eszközt, amely így tulajdonképpen automatikusan képes lehetne a szerző osztályhelyzetét megváltoztatni – és bár Bálint is nyilvánvaló szimpátiával szemlélte a veresi alternatívát, ez a cikk már kifejezetten erkölcsi implikációkkal terhesnek tekinti a kérdéskört, a professzionális irodalmi karrier elutasítását pedig egyértelműen mint magasabb rendű választást mutatja be.⁴⁵ Az *Alföld parasztságát* értékelő szövegekben egy mély gyanakvás lenyomatait vehetjük visszatérően észre, amelyet e szövegek tanúsága szerint elsősorban az „őstehetségek” előző évekbeli feltűnése motivált, és ami átrajzolni látszik az írói hivatásosodással kapcsolatos attitűdöket is: ezek a szövegek tulajdonképpen a professzionális, tehát anyagi-státuszbeli haszonnal járó íróshoz mint a társadalmi mobilitás csatornájához való hozzáférés korlátozására, a feltételhez kötöttség megerősítésére tettek javaslatot. Veres felbukkanása pedig lehetővé tette, hogy ez anélkül történjen meg, hogy a Bálint György-féle rendszer első útja, az asszimiláció maradjon meg egyedüli legitim lehetőségként (ami a testük és személyiségük révén a parasztság színekdochéjaként értelmezhető figurák eltüntetését jelentette volna a kulturális szinterről) – ennek lett eszköze a morális rendszerek újrendezése, az érték egyértelmű átcsoportosítása Bálint harmadik stratégiája, lényegében tehát az immobilitás köré:⁴⁶ „Az őstehetség ott kezdődik, ahol a nép fia a

⁴⁴ „A polgárság két lehetőség elé állítja a szellemiekben kiváló munkást vagy parasztot: alakuljon át polgárrá vagy maradjon meg őstehetségnek, furcsa egzotikumnak. Ha a munkás vagy parasztember a harmadik megoldást választja és a kultúrát nem tekinti ugródeszkának a felsőbb osztály felé, ez általában csodálkozást, sőt megdöbbenést vált ki. [...] Veres Péter ama kevesek közé tartozik, akik ezt a harmadik és egyáltalában nem hálás megoldást választották.” (BÁLINT György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, A Toll, 1936, 74–75.)

⁴⁵ „Író, aki számára az írás szociális tett, és nem karrierista eszköz. Író, aki páratlanul intelligens ösztöneivel és nagy tudásával is ott tud maradni a földmunkásosztály kötelékében. Nem vonzza az a városi redakciós élet, amely Veres Péternek, földmunkási életmódjának megtagadása árán, biztos városi polgári életmódot kínál.” (NAGY Tibor, *Veres Péter és jaluja*, i. m.)

⁴⁶ T. Szabó Levente áttekintő tanulmányában a morális attitűdök alakulását a hivatásosodás meghatározó mozzanataként mutatja be: „Akkortól kezdve ugyanis, amikor az irodalmi műalkotásért kért anyagi ellenérték már nem szégyen és az alkotás anyagi ellenértékét társadalmi konszenzus kezdi övezni, olyan életpályák tervezhetők az irodalmi életben (még ha ezek sokáig részben csak aspirációk maradnak), amelyek az irodalom hivatásként/szakmaként való működésén alapulnak.” (T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete. Módszertani vázlat a társadalom- és*

népből kiugrik, s az erkölcs lemarad róla.” – jelenti ki például Németh László, hogy ezzel szembeállíthassa azután Veres esetét: „a nagy erkölcs a lenyűgöző benne [...] Ez a hűség az igazi csoda olyan mélységekben, ahonnan az ösztön természetes mozgólata menekülni.”⁴⁷ De ezt a sémát variálja a Debreceni Független Újság kritikája is:

Nem is annyira irodalmi jelenség ő – bár vannak markáns novellái és versei –, mint inkább etikai. Parasztíróink legtöbbször felemésztik a város, az irodalmi mesterkedések útvesztőibe belebotlanak [...] Veres:] Paraszti sorsához ezért ragaszkodik, vállalja ezt a sorsot, a világot se akarná otthagyni. Az, hogy amellet könyveket ír, hallatlan teherterhelés, nem pedig menekülés, cserbenhagyás.”⁴⁸

Veres szociális állapota ezekben a szövegekben aktív és tudatos döntések eredményeként tűnik fel: „Ilyen napszámos vagy te is, Péter, sem több, sem kevesebb. Több nem akarsz lenni, kevesebb nem lehetsz”⁴⁹ – rögzítette Kodolányi tárcája aforisztikusan, ami minden látszat szerint sokak közös benyomása volt; de még a kényszerűségekkel is számoló Bálint sem tekintette azokat kizárólagos hatóerőknek.⁵⁰ Jelentősebb disszidens hangként talán csak a Magyar Út riportja említhető, amely felveti, hogy paraszti leterheltsége nélkül Veres talán még jobb műveket is képes lehetne létrehozni – de heroikus elhatározására hivatkozva azután ez a cikk is könnyű szívvel mond le a „gondtalan élet” biztosításának ötletéről.⁵¹

Ezek az írások tehát megalkották a múltbeli potenciális komoly polgári siker – ebben a formában igazolhatatlan és cáfolhatatlan, hiszen egy számtalan elemében különböző lehetséges világot feltételező – vízióját, hogy így felfedezhessék a Veres saját identitásformálásában is fontos szerepet játszó aszketikus mozzanatot, amelyet retorikájuk azután a fentebb látott körülmények összjátékában előbb morális értéké változtatott, majd ezt egy pozitív kritikai ítélet alapjává. Ezek az ítéletek pedig hozzásegítettek ahhoz, hogy létrejöhessen az általános elismerés benyomása, alátá-

irodalomtörténet kapcsolatának új irányához = T. Sz. L., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Komp-Press-Korunk, Kolozsvár, 2008, 215.) – A „társadalmi konszenzus” persze, ahogy e példák is mutatják, aligha jelenti bármely pillanatban is a műalkotás és pénz viszonyával kapcsolatos elképzelések teljes egyöntetűségét.

⁴⁷ NÉMETH László, *Emberk...*, i. m.

⁴⁸ BOTH Lajos, *A gyökér panasza*, i. m.

⁴⁹ KODOLÁNYI János, *Levél Péterhez*, i. m.

⁵⁰ „Hogy életmódjában is paraszt maradt, hogy még mindig Balmazújvároson túrja a földet, ebben talán az elhatározás mellett szerepe van a kemény gazdasági szükségszerűségnek is. De Veres Péter öntudatban, világnézetben is megmaradt harcos szegény parasztnak” (BÁLINT György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, A Toll, i. m.)

⁵¹ „ma is a saját osztályéletét éli, és azt az életet nem hajlandó otthagyni és megtagadni. Csak egy esetben mozdulna ki mai helyzetéből: akkor, ha osztályát is vihetné magával az élre, a politikai téren, oda, ahova ő a szellemi fronton már eljutott. Addig azonban mai posztján marad. Dolgozik, mint minden munkás, hogy fenntartsa magát és családját, nem siránkozik az életén, ha keserves is az. [...] Mit tudna produkálni ez az ember, ha nem kellene két keze munkájával keresnie mindennapi kenyerét, ha volna biztos megélhetése, egész energiájával a szellemi élet munkáinak közé állhatna! Akadna nálunk ember vagy intézmény, aki vállalná a Veres Péter és családja gondtalanabb életének biztosítását? Egész biztos, hogy nem, s ezzel ő maga is tisztában van. Ezért jár még vasárnap is térdig sáros csizmákkal a kicsi gazdaság s a nagy család dolgai után” (KÁRÁSZ József, *A nép az új magyar irodalomban III. Veres Péter üzenete*, Magyar Út, 1936. december 1., 6–7.)

masztva a múltba vetített lehetséges megbecsülést. Ehhez azonban arra is szükség volt, hogy ezek a szövegek, amikor a múltról beszélnek, reflektálatlanul hagyják annak tényét, hogy lényegében ők jelentik Veres recepciójának kezdetét, hogy munkássága, mint láthattuk, őket megelőzően minimális nyilvános figyelemben részesült csak, hogy *Az Alföld parasztsága* megjelenése pillanatáig a tágabban értett mező reakciói szinte semmilyen módon nem látszottak kiemelni őt a szimbolikus és gazdasági tőkében egyaránt szegény aspiráns pályakezdők végtelen és névtelen sorából. Azt pedig, mint szintén láthattuk, általában külön igyekeztek elmosni, hogy ahol a viszonylag folyamatos publikálási lehetőség tényéből bizonyos szimbolikus tőke meglétére következtethetünk, az éppen a szélsőbaloldali szubkultúra csekély gazdasági tőke fölött diszponáló és egyértelműen a hatalmi mező alárendelt pólusához tartozó almezője volt. Aki számára viszont ez utóbbi mozzanat saját Veres-képe meghatározó összetevője volt, lényegileg különböző történetet látott érdemesnek elmesélni: a Föld és Szabadság kritikájának például a polgári osztályról elsősorban az jutott eszébe, hogy „erőszakos módon” akadályozzák a parasztságbeli értékek érvényesülését, így Verest is csendőrök zaklatták, mert a „polgári társadalom” tudja, hogy „az igazi tehetségek, az igazi értékek soha nem lesznek osztályuk árulói, s útjuk ide vezet a szocialista mozgalomba.”⁵² Veres sorsának aktív meghatározója itt nyilvánvalóan nem saját maga, hanem az elnyomó osztály; de az aszketikus forgatókönyvvel azt az osztályharc helyett a könyvpiac logikájára koncentráló, korábban többször említett alternatív reprezentációt sem lehet problémátlanul összeegyeztetni, amelyik azzal illusztrálta *Az Alföld parasztsága* sikerét, hogy elmesélte: megjelenése óta Verest a lapok és a kiadók kezdik komolyan venni végre, pedig még egy éve is, mint ismeretlenét, visszaküldték a kéziratát.⁵³

Ignotus Pál saját cikkére vonatkozó megjegyzése tehát számos másik szöveggel kapcsolatban is adekvátnak bizonyult, melyeket (mint korábban Féja Géza írását is) szintén sokkal inkább látszik uralni Veres Péter személyisége, mint mondanivalója – míg azonban az ő kritikája annak ábrázolása miatt érdekes, ahogyan dilemmái ellenére elfogadja e hangsúlykijelölést, olyan szövegeket is találhatunk, amelyek megpróbálnak ellenszegülni annak. Már *Az Alföld parasztságáról* szóló egyik legkorábbi kritika, Darvas Józsefé arra tett kísérletet, hogy letérítse a recepciót a szöveget háttérbe szorító olvasatok útjáról. Darvas eleve egy vita résztvevőjeként pozicionálta magát, a számára ellenszenves értelmezési irányokat domináns elképzelésekként felmutatva elhatárolások sorával nyitotta szövegét: nem csak az őstehetségparadigmáról látta szükségesnek leválasztani Verest, hanem amellet érvelt, hogy a szociális státuszra hivatkozó értékelések általánosságban is irrelevánsak – ezeket az alkotások individuális teljesítményként való értékelése melletti elköteleződés álláspontjáról opponálta, hiszen, mint megfogalmazásaiból kiderül, már az egyén és osztály között bármely irányban szükségszerű összefüggéseket feltételező

⁵² *Könyv az alföldi...*, i. m.

⁵³ *Két kiadóállalat...*, i. m.

szinekdochikus stratégiákat is alapjaikban tévesnek tekintette, az alkotó sorsával való számvetést pedig a könyvről szóló beszéd teréből kirekesztendőnek (noha közbevetett méltányló gesztusa jelzi, hogy az erről az elvi kiindulóponttól sem bizonyult *maradéktalanul* ignorálhatónak).⁵⁴ Ezen értéktulajdonítási módszerek helyett Darvas azzal igyekszik a könyv fontosságát bizonyítani, hogy azt egy probléma minden eddigi kísérlet közül legtokéletesebb megoldásaként mutatja be: mint ami a legközelebb jutott a parasztság „pontos”, „őszinte” bemutatásához – mely témát korábban többnyire „figyelembe se vettek, vagy egzotikumként kezelték”, de *Az Alföld parasztsága* szintjét azok sem érték el, akik foglalkoztak a kérdéssel: sem akik „saját életükről tehettek volna sorsvallomást”, sem a „részletfölismeréseket” közlő „szociográfiai kutatások”. Darvas mindegyikük alapvető hibájának a „világnézet” hiányát tekinti – amiből kiderülhet, hogy Veres személye azért is bizonyul könnyen háttérbe szoríthatónak, mivel a kritika valódi hőse a „dialektikus vizsgálódási módszer”, vagyis a (hibáitól – a zsargontól, a parasztkérdés elhanyagolásától – megszabadított) marxizmus: a döntő szempont ennek alkalmazása, nem pedig a vizsgálódó személye – annak osztályhelyzete „helyzeti előny” mindössze, minthogy megkönnyítheti a „kollektív gondolat” hirdetését a parasztság körében. Így lesz a kötet ünneplendő esemény, „útjelző” a kritika számára mint annak bizonyítéka, hogy a „magyar szocialista irodalom” többé nem hanyagolja el a parasztságot; akkor is, ha az „csak kísérlet még”, és hiányosságai alapvetőek: „Sok benne az általánosítás, némely következtetése erőszakoltan hat és esetlegességeket ellentmondást nem tűró hangon nyilvánít törvényszerűségekké.” Olyan tendenciákat mindazonáltal, melyek elvileg is ellentmondának a marxizmusnak, ez a cikk nem vélt felfedezni; és nagyjából ezt az értékelést ismételte meg a Szocializmus első kritikája is⁵⁵ – amelyet, mint már láthattuk, rövidesen követett a folyóirat újabb írása a könyvről, mely már a marxista reakciók ellentétes, élesen elutasító típusához tartozott.

Az Alföld parasztsága fogadtatásának tehát, mint az Darvas szövegéből kiderül, annak tudata is fontos kontextusát jelentette, hogy az egy már több kísérleten túl lévő tendencia része; ebben a tudatban pedig Darvassal egy sor másik cikk szerzője is osztozott: Márai cikkében például a Magyarország felfedezésére irányuló „ütemes elevenséggel” jelentkező, „egy nemzedék kitűnőségeit” megmozgató, „divat”, „időszerű érdeklődés” és „kegyetlen életösztön” által egyaránt táplált szándék tűnik fel a kötet megjelenésének kereteként.⁵⁶ Az „őstehetségeken” túl alighanem ez jelenti a

⁵⁴ „Az azonban, hogy »valódi paraszt«, sem az ő számára nem érdem, sem az őt kitermelő réteg különleges szellemi erejének a bizonyítására nem alkalmas, mert minden réteg termelt már ki remek koponyákat. Legfeljebb ez a megoldás villan fel előttünk a könyv olvasása közben: micsoda nehézségekkel kellett megküzdeni ennek az embernek, míg eljutott a szintétikus gondolkodásig! Ez azonban független az írástól és semmit nem változtat annak társadalmi szerepén.” (DARVAS József, *Az Alföld parasztsága*, i. m.)

⁵⁵ „a rajz úgy nagyjában elég élethű, bár meg kell mondanunk, hogy egyes helyeken torz vonásokat is fölfedezhetünk, ez azonban semmit nem von le az egész értékéből [...] a kollektív népi tulajdonságoknak a társadalomtudomány szemszögéből való vizsgálata terén Veres Péter úttörő munkát végzett”. (TAKÁCS József, *Az Alföld parasztsága*, i. m.)

⁵⁶ MÁRAI Sándor, *Műsoron kívül*, i. m.

másik legfontosabb háttérrel, mely a könyv értékelését meghatározta. Az ezzel számoló írások zöme azonban nem követte Darvas ajánlatát, és nem tekintette „függetlennek az írástól” Veres életrajzát: azoknak, akik nem hittek a dialektikus módszer partikuláris meghatározottságokat felülírni képes hatalmában, jobbára kifejezetten lényeges kérdésnek mutatkozott a megfigyelő személye és a megfigyelés tárgyához való viszonya. Olyannyira, hogy Németh László például éppen e szempont mentén – melynek egyik premisszáját a „rövid életrajz” általánosan hozzáférhetővé tette – tudta *Az Alföld parasztságát* (a *Jégtörő Mátyással* és a cikke megírásakor még csak a folytatásokból ismerhető *Puszták népével* együtt) paradigmaváltó alkotásként felismerni: mint amelyeket, a korábbi művekkel szemben, melyeket „városiak hazudták városiaknak a falu rovására”, „népből jöttek írták a népről”; a származásra hivatkozva elkülöníthetővé vált külső és belső nézőpont, melyek között azután, utóbbihoz rendelve az *igazság* értékét, a rangsort is ki lehetett már alakítani. Akadt azonban szöveg, amely mintha éppen ezen műveletek megalapozottságát kívánta volna elbizonytaltatni: Mendöl Tibor a könyv iránt inkább szkeptikus kritikájában egyfelől amellet érvelt, hogy ha érdemes is meghallgatni, mi a véleménye egy csoportról a csoport egy tagjának, az csak korlátozott érvényű, kétséges igazságtartalmú, kiegészítésre szoruló adat lehet;⁵⁷ másrészt pedig arra figyelmeztetett, hogy bár Veres „belülről látja” „a parasztságot”, „át is szűrődtek ezek a tapasztalatok” ideológiáján, műveltségén. Nagyjából ugyanezen érvek a Magyar Út riportjában viszont a laudációt alapozták meg: ez a cikk Veres adottságaiban, minthogy tárgyat „belülről és közelről, de egyszersmind fölébe emelkedve, kívülről is meglátja”, éppenséggel a „magyar szociológiában” „új korszakot” nyitó szintézis lehetőségét vélte megpillantani.⁵⁸

E három, egymást kölcsönösen opponáló gondolati építmény közül egyértelműen az első vált dominánssá *Az Alföld parasztsága* fogadtatásában: az afféle megállapítások, mint a Kelet Népe kritikusaké, amely szerint a könyv „nem tanulmány, falujárások összegyűjtögetett eredménye, hanem az egymásután könyörtelenül következő napok, évek, százévek időt, vihart, vészt álló mezítelensége, mellyel a magyar sors-tragédia halálos fergetegével szemben birokra keltek mai és tegnapi parasztok”, nemigen engedélyeznek átjárást a kívülről és belülről való megközelítés kategóriái között; a korábbi szociográfiai kísérletek pedig itt és számos másik szövegben is

⁵⁷ „Míndez még természetesen nem jelenti azt, mintha az ilyen önvallomás minden betűjét szintiszta igazságnak kellene elfogadnunk, még akkor sem, ha a vallomásttevő egyénisége a célzatos ferdítés szándékának minden lehetőségét kizárja. Ki merné állítani, hogy az ember önnönmagát mindig helyesen ítéli meg, és ugyanígy, mi biztosít arról, hogy egy társadalmi réteg megértésének egyetlen módja, ha azt belülről, nem pedig kívülről, felülről, szóval bizonyos távlatból szemléljük? Csak annyi bizonyos, hogy az, aki valamit belülről néz, mást lát, mint aki kívülről szemlélődik: olyat is észrevesz, amiről az utóbbinak sejtelve sincs. A teljes valóságot bizonyára egyiknek sem sikerül felfedeznie, a kettő együtt alighanem közelebb jut ahhoz.” (MENDÖL Tibor, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Debreceni Szemle, 1937, 180–182.)

⁵⁸ KÁRÁSZ József, *A nép az új magyar irodalomban...*, i. m.; A Literatura rövid ismertetője hasonló sémát követett: „olyan földközelségből, s amellet mégis olyan páratlanul messzire néző szempontból taglalta a magyar parasztkérdést, mint öelötte még senki.” (*Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Literatura, 1936. április 1., XXVIII.)

olyan logikai szerkezet tagjaként tűntek fel, amelyben az elvontság vagy a felszíneség negatív értékeit testesíthették csak meg az élet, a primér tapasztalat pólusával szemben, mely utóbbit szerzője származására és életkörülményeire hivatkozva magától értetődően foglalhatta el *Az Alföld parasztsága*.⁵⁹ A tudományossággal szembeni szkepszis szólamát a mező igen különböző pozícióiban fedezhetjük fel: olyan, viszonylag nagy kiterjedésű konszenzusnak tűnik ez, mely a könyvben a problémáira adott választ tudta felismerni, így hozzájárult az affirmatív kritikák megszületéséhez, és újra és újra az értékelés fókuszába állította a szerzői biográfiát. Sok helyen viszont, mint Németh László idézett írásában is, azt láthatjuk, hogy a szociográfiai munkákkal kapcsolatos attitűd egyetlen aspektusának tekinthető csupán egy jóval nagyobb léptékű bizalmi krízisnek: „Elhibázott, lejáratos, semmibe vett reformterekvések, kompromittált, destruált eszmék, lelkiismeretlen politikusok helyett jöjjön az érdekelt parasztság” – javasolta például a *Fiatal Magyarország* cikke.⁶⁰ Ezen szövegek indulatos, kiábrándult retorikája, ha némileg különbözőképpen jelölték is ki az általuk kétségbevont-felelőssé tett álláspontok körét, visszatérően a hazugság, az illúzió képzete köré szervezte a fennálló állapotok bemutatását, Veres színrelépésében pedig a múlt megbélyegzésének és az azzal való radikális szakításnak a szimbolikus lehetőségét látszottak felismerni.⁶¹ Ellenében pedig, mint már korábban is

⁵⁹ Pl. „Szándékosan teszünk különbséget felsorolás és megmondás közt, mert tudományos írónk szigorú tárgyilagossággal valóban csak felsoroltak s elskatulyáztak sok olyan statisztikai adatot, mely Veres Péter könyvében beszédessé válik.” (LÁBOSS Ede, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Magyar Könyvbarátok Diáriuma, 1936/2, 48.); „a társadalomtudományi szempontokat azonban nem a tudomány elvontsága mozgatja, hanem a szerző kimeríthetetlen élményanyaga az igazi magyar parasztságot jelentő kisparasztságról és földmunkásságról [...] Az ismertető igazán zavarban van, amikor rövid részletet kell bemutatnia ebből az Alföld parasztságáról első ízben s valóban alulról készült szociográfiai szintézisből.” (*Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, Korunk, 1936/2, 166–168.); „minderről sokat olvastam, kiváló és kevésbé kiváló regényekben, novellákban és újságcikkekben, tudományos beszámolóknak és politikai eszmefuttatásokban, mindebből tapasztaltam magam is egyetmást, amit faluhelyre elránduló városi ember tapasztalhat – de ennek a paraszti mindenségnek életműködése sohasem vált még előttem annyira szemléletessé, sőt mondhatnám, annyira magától értetődővé, mint mikor Veres Péter könyvének lapjait forgattam” (IGNOTUS Pál, *Az Alföld parasztsága*, i. m.)

⁶⁰ -ács, *Az Alföld parasztsága*, *Fiatal Magyarország*, 1936/8, 167.

⁶¹ „maga is paraszt, valódi s hamisítatlan, ki most is ott él velük, közöttük. S ez a körülmény magasan azok fölé emeli, kik a parasztot városi talajban már csak ízes vagy íztelen emlékfosztlányok alapján ismerik, megszépítve, vagy eltorzítva az illúziók görbe tükrében” (HARASZTI Sándor, *A paraszt apológiája...*, i. m.); „Nappala: minden napszámberes földmunkás nappali munkaideje [...] szavait és érveit egyszerűen nem lehet nem-figyelni. [...] fogalomtisztázó munkája után végképpen befellegzett Magyarországon a romantikus illuzionista népieskedésnek, akár karrierista politikusok űzik, akár az áltudományosság nagyképű képviselői” (NAGY Tibor, *Veres Péter és faluja*, i. m.); „Itt az orvosnak keresztül kell látnia azon a szövevényen, amelyet egyfelől egy önámító, romantikus, parasztot idealizáló optimizmus, s egy kicsit frázis-kábulatban élő optimizmus, másfelől a népben ösztönszerűleg ősellenséget szimatoló atavisztikus úrigőg szó a parasztság némaságában félelmetes arca elé. Meg kell ragadnia az alkalmat, hogy a nagy szfinx megszólalt egy fiában, aki hangot adott érzelmeinek és gondolatainak.” (SZOMBATFALVY György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, i. m.); „Ez az egyszerű komoly hang a rideg paraszt hangja, mely szinte váratlanul szólal meg, végzetesen, súlyosan és cáfolhatatlanul. [...] A paraszt, aki helyett az utóbbi időben annyian fecsegnek és szavalnak, most végre maga szólalt meg, Veres Péteren keresztül.” (BÁLINT György, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, A Toll, i. m.)

láthattuk, megalkották, Veres ideológiai meghatározottságai helyett az életrajziakat tolvaj az előtérbe, vagy sokszor akár nyíltan tagadva az előbbieket, a fenntartások nélkül autentikusnak tekinthető adatközlő alakját. A parasztábrázolását érintő módszertani kifogások – hogy a ridegparasztot az Alföld tipikus fajtájaként bemutatni „hiábavaló kísérlet” (Haraszti Sándor), hogy mivel tárgya „nem létező jelenség”, „nincs ennek a rajznak gyakorlati haszna” (Tamási György), hogy tényként állapít meg „olyasmit, ami csak kívánatos volna, de nem tény” (Braun Róbert)⁶² – elszigetelt, reflexió nélkül hagyott megjegyzések maradtak. A könyv fogadtatásának java részét jellemző beállítódást, mely számára a könyv mint gesztus jóval érdekesebbnek látszott, mint állítások sorozata, talán Both Lajos kritikájának zárzata foglalja össze legjobban:

Lehetnek a részletekben tévedései, de az a bátor kiállítás, az erkölcsi nyíltságnak az a fuvalma, mely könyvének minden lapját lengeti – megköveteli, hogy ne csak az irodalmi fórumok csemegéjévé váljék, hanem elsősorban a sorsintéző tényezők vegyék a kezükbe. Ha leverő a kép, amit rajzol, és megdöbbenő a diagnózis [...] talán mégis az ő könyvének ténye, hogy egyáltalán ilyen létrejöhetett [...] reménységet ad a »vak magyar társadalmi éjszakában«.⁶³

⁶² BRAUN Róbert, *Veres Péter: Az alföld parasztsága*, Századunk, 1936, 155–156.

⁶³ BOTH Lajos, *A gyökér panasza*, i. m.